

άπάσας τὰς κοινωνίας δὲν ἔχει ἀκόμη ἐξαλειφθῆ παρὰ πάσας τὰς προσπαθείας. Πάντοτε θὰ εὐρεθῶσιν ἄτομα διαπράττοντα ἀνθρωποκτονίαν καὶ καταδεικνύοντα οὕτω, ὅτι τὸ φονεῦν εἶναι ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν λαῶν, πρωτογόνων καὶ μὴ, γνωρίζομεν, ὅτι ἡ ἀνθρωποκτονία παριστᾷ ποικίλης σημασίας ἐκδήλωσιν.

Οἱ ἐντελῶς πρωτόγονοι θεωροῦσιν ὡς ἀρετὴν τοῦ ἀνδρὸς νὰ ἔχη φονεύσῃ κατ' ἐπανάληψιν. Οἱ ἄγριοι λαοὶ δύνανται νὰ φονεύωσιν ἐλευθέρως πάντα μὴ ἀνήκοντα εἰς τὴν φυλὴν των. Οἱ Μωαμεθανοὶ ἐφόνευόν ἄνευ τύψεως συνειδήσεως τοὺς Γκιαοῦρ. Εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν ἡ ζωὴ τοῦ «βαρβάρου» οὐδεμίαν εἶχεν ἀξίαν κ.ο.κ.

Εἰς τὰς σημερινὰς πεπολιτισμένας κοινωνίας τὸ φονεῦν ἔχει προσλάβει ποικίλας ἰδιαιτέρας μορφάς. Τὸ Κράτος δ' ὡς γνωστόν, ἔχει μονοπωλήσει τὸ φονεῦν διὰ τοῦ δημίου. Καθ' ἃ ἐκ τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀσυνειδήτου γνωρίζομεν, τὴν διάθεσιν πρὸς τὸ φονεῦν ἐκπληροῦσιν πολλοὶ ἄνθρωποι, εἴτε ἀπ' εὐθείας π. χ. ὡς ἐγκληματῆαι φονεῖς, εἴτε ἐμμέσως δι' ἀντισταθμίσματος τινὸς π. χ. διὰ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ σφαγέως, τοῦ κρεοπώλου, τοῦ κυνηγοῦ. Πολλοὶ ἱκανοποιοῦσι τὰς ἐνστίκτους ταύτας τάσεις διὰ τῆς τυραννίας ζώων ἢ ἀνθρώπων. «Τὸ νὰ βλέπη τις τὰς βασάνους τοῦ ἄλλου εὐχαριστεῖ, νὰ προκαλῆ βασάνους εὐχαριστεῖ περισσότερο» λέγει ὁ NIETSCHE. Τοῦτο ἰσχύει διὰ πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἐνδιαφέρον δὲ τῶν ἀνθρώπων διὰ τὰς πράξεις τῶν ἐγκληματιῶν εἶναι, δύναται τις εἰπεῖν, γενικόν. Δι' ὃ ἡ μετὰ μεγάλης εὐχαριστήσεως ἀνάγνωσις ἀστυνομικῶν μυθιστορημάτων καὶ ἡ θέα ἐγκληματικῶν φιλμ, θανατικῶν ἐκτελέσεων (ἀπαγχονισμοῦ κ.τ.τ.).

Ἡ διάθεσις καὶ τάσις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ φονεῦν προκύπτει ἐμφανῶς ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς αὐτῶν καὶ τῆς ἐπιδόσεως εἰς αὐτὸ κατὰ τὸν πόλεμον. Αἱ κατὰ τὸν πόλεμον πράξεις τῶν ἀνθρώπων ἐπιτρέπουν νὰ ἰσχυρισθῆ τις, ὅτι ὁ ἄνθρωπος βάσει ψυχικῆς ἰδιότητος ἐπιδίδε-

ται εἰς ταύτας. Ἐπίσης δύναται τις νὰ ὁμιλῇ περὶ εὐχαριστήσεως καὶ ἱκανοποιήσεως τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν διαπραττομένων φόνων. Κάτι ἱκανοποιεῖται ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ τῶν φρικτῶν γεγονότων τοῦ πολέμου.

Ἡ τάσις πρὸς καταστροφὰς τῶν ἀψύχων εἶναι ψυχικὴ ἐκδήλωσις οὐχὶ ὀλιγώτερον ἀξία λόγου τῆς ἀνθρωποκτονίας!

Εἰς τὸν πόλεμον κατ' ἐξοχὴν ἀναφαίνονται καὶ ἀναπτύσσονται αἱ καταστρεπτικαὶ ἰδιότητες τοῦ ἀνθρώπου, πραγματοποιούμεναι μετὰ πάσης σκληρότητος καὶ ἀναλγησίας. Ἀποτελεῖ, ὡς γνωστὸν, ἰδιαιτέραν ἐκδήλωσιν τῆς μάζης τοῦ στρατοῦ ἢ τάσις πρὸς καταστροφὰς, ἐμπρησμούς καὶ λεηλασίας, ἧτις παρὰ πᾶσαν ἀντίθετον προσπάθειαν οὐ μόνον δὲν καταστέλλεται, ἀλλὰ καὶ καταστέλλομένη προκαλεῖ δυσαρέσκειαν καὶ δυσφορίαν εἰς τοὺς στρατιώτας, διότι, ὡς φαίνεται, πρόκειται περὶ βασικῆς ψυχικῆς ἰδιότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἰδίως δὲ τῆς μάζης².

Εἰς παλαιότερας ἐποχὰς οἱ ἀρχηγοὶ τῶν στρατῶν κατανοοῦντες τὴν σημασίαν τῆς τάσεως ταύτης πρὸς καταστροφὰς καὶ λεηλασίας ὑπέσχοντο καὶ ἄφηνον ἔλευ-

(1) Ἦδη τὰ μικρὰ παιδιά ἀρέσκονται εἰς παντοειδεῖς καταστροφὰς. Οἱ δὲ ἐνήλικες κυρίως κατὰ τὸν θυμὸν καὶ τὴν μέθην παρουσιάζουσιν ἐκδηλον τὴν διάθεσιν πρὸς καταστροφὰς. Οἱ ψυχοπαθεῖς καὶ ἐξ αὐτῶν ἰδιαιτέρως οἱ μανιακοὶ ἔχουσιν ἀνεπτυγμένην τὴν ἐκδήλωσιν τοῦ κατὰστρέφειν. Πολλὰ ζῶα παρουσιάζουσι τάσιν πρὸς καταστροφὴν π. χ. κατὰ τὴν περίοδον τοῦ ὄργασμοῦ.

(2) Ὡς ἐκ τῆς μελέτης τῆς ψυχολογίας τῆς μάζης γνωρίζομεν, ἡ ψυχικὴ συμπεριφορὰ τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου εἶναι διάφορος ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν παρουσιάζει, ὅταν καταστῇ μάζα — Ἐν τῷ αὐτομον ἐν τῇ μάζῃ ὑποβιβάζεται ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς. Ἐν τῇ μάζῃ ἀναδύεται εὐκολώτερον καὶ ἐκδηλοῦται ἐντονώτερον ὁ δυναμισμὸς τοῦ ὁμαδικοῦ ὑποσυνειδήτου καὶ αἱ καταστρεπτικαὶ τάσεις αὐτοῦ — Αἱ ἐνστικτοὶ πρωτόγονοι δυνάμεις κινοῦν τὴν μάζαν — Διὰ τοῦτο εἶναι κακὸν ἡ μαζοποίησις τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ οἰανδήποτε ἔννοιαν. Ὁ ἀνθρώπος πρέπει νὰ ἀποφεύγῃ νὰ γίγνηται μάζα, ἔστω καὶ ἂν πρόκειται περὶ μάζης σαλονιοῦ.

θερίαν δράσεως εἰς τοὺς στρατιώτας, ἵνα οὕτω ἱκανοποι-
οῦν αὐτούς.¹

Ἀμφότεραι αἱ περὶ τῶν ὁ λόγος ἐκδηλώσεις τοῦ φο-
νεύειν καὶ καταστρέφειν ἀπορρέουσιν ἐκ τῆς ἐνστίκτου
τάσεως πρὸς ἐπιθετικότητα καὶ καταστροφήν, καὶ ἐκ
τοῦ μίσους καὶ τῆς σκληρότητος, ἅτινα ἔχει ὡς ψυχι-
κὰς ιδιότητας ὁ ἄνθρωπος. Ταῦτα καθιστῶσιν αὐτὸν ἐπι-
βλαβῆ καὶ παθογόνον διὰ τοὺς ὁμοίους του'. Ἡ εὐχερῆς
δ' ἀνάκυψις τῶν ἀνωτέρω ιδιοτήτων κατὰδεικνύει πόσον
λεπτὸς εἶναι ὁ πολιτισμὸς του καὶ πόσον εὐκόλος ἢ κα-
τάργησις αὐτοῦ, ὥστε ἀμέσως ν' ἀναδύωνται αἱ πρωτό-
γονοὶ ιδιότητές του, βάσει τῶν ὁποίων θεωρεῖ τοὺς λοι-
ποὺς ἄνθρώπους ὡς ἐχθροὺς καὶ ἀρέσκειται νὰ φονεύῃ
αὐτοὺς ὡς ὁ πρωτόγονος ἔπραττε καὶ πράττει τοῦτο. Οὕτω
οἱ πεπολιτισμένοι παρουσιάζονται κατὰ τὸν πόλεμον ἐν
σχέσει πρὸς τὰς ὀρδὰς τῶν φονέων προγόνων των ὡς
καλλίτερον ὀργανωμένοι συμμορίαὶ φονέων.

Ἡ ἐξαιρετικὴ βλαβερότης τῶν ἀνθρώπων δι' ἀλλή-
λους ὠδήγησεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπινόησιν πληθύος ἀπαγο-
ρευτικῶν διατάξεων, ἵνα χαλιναγωγοῦν ἑαυτοὺς καὶ περι-
ορίζουν τὰ πάθη των.

Τούτων παλαιοτάτη καὶ βασικώτερα εἶναι ἡ ἐντολὴ
«οὐ φονεύσεις». Ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη προϋποθέτει καὶ
σημαίνει, ὅτι ὑπῆρξε ποτὲ ἔντονος ἡ διάθεσις καὶ τάσις
τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ φονεύειν τοὺς ὁμοφύλους του. Τὴν
ἐν λόγῳ τάσιν κατεδίκησε καὶ ἀπηγόρευσεν ἡ ἠθικὴ συν-
είδησις, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ μέχρι τοῦδε νὰ ἐξου-
δειρώσῃ ταύτην πλήρως, ὥστε ἡ ἀπαγορευτικὴ διάταξις
δέον νὰ διατηρῆται ἀκόμη καὶ ἡσήμερον ἐν ἰσχύει.

Καὶ ἡ ἑτέρα παραίνεσις, ὅπως ὁ ἄνθρωπος ἀγαπᾷ
τὸν πλησίον του, καταδεικνύει τὴν ἀνάγκην τῆς διαρκοῦς

(1) Ἀλλὰ καὶ συμπεριφορὰ τῶν σημερινῶν στρατῶν εἰς ἐχθρικὴν
χώραν δὲν διαφέρει τῆς τῶν παλαιῶν.

(1) Τὰ περὶ πολέμου ἰσχύουσι καὶ διὰ τὰς κοινωνικὰς ἐπανα-
στάσεις.

υπομνήσεως ταύτης, διότι ὁ ἄνθρωπος εἶναι λίαν ἐπιλήσμων αὐτῆς. Ἐναντι τῆς ἀγάπης ἰσχυρότερον καὶ ἐπικρατέστερον εἶναι τὸ μῖσος καὶ ἡ ἐχθρότης, ἅτινα θεωροῦν τινὲς ὡς πρωταρχικὴν ἰδιότητα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. «Εἴμεθα ἀδελφοί, ἀλλὰ μισοῦμενοι ἀδελφοί» λέγει ὁ STEKEL.

Βάσει πάντων τῶν ἀνωτέρω οἱ ἀπὸ ψυχολογικῆς πλευρᾶς θεωροῦντες τὰ πράγματα, ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἀποκλειστικὴν ἀφετηρίαν τοῦ πολέμου τὰ ἐνστικτὰ τῆς ἐπιθετικότητος καὶ καταστροφῆς, ὑποκινούμενα ὑπὸ τοῦ μίσους καὶ τῆς σκληρότητος. Τῶν ἐνστικτῶν τούτων τάσεων ἡ ἐνέργεια διακειμένη συνήθως ἐν ἀπωθήσει ἐκλύεται κατὰ καιροὺς καὶ προκαλεῖ τοὺς πολέμους, οἵτινες ἀποτελοῦν οὕτω ἐκδήλωσιν ἀπωθημένης ἐπιθετικότητος. Εἰς τὸν πόλεμον δηλαδὴ ἀντικειμενοποιεῖται καὶ ἱκανοποιεῖται τὸ ὁμαδικὸν ἐνστικτον ἐπιθετικότητος καὶ καταστροφῆς τῶν λαῶν.

Οὕτως ἔχουσι τὰ τῶν αἰτίων τῶν πολέμων κατὰ τοὺς ἀπὸ ψυχολογικῆς πλευρᾶς κρίνοντας τὰ πράγματα.

* *

Ἐξ ἑτέρου οἱ ἐξετάζοντες τὸ ζήτημα τοῦ πολέμου ἀπὸ τῆς κοινωνιολογικῆς πλευρᾶς δέχονται τὰς ἐπιδράσεις καὶ τοὺς παράγοντας τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ὡς ἄμεσον αἰτίαν τοῦ πολέμου.

Κατὰ τὴν κοινωνιολογικὴν ἄποψιν τὸ εἶδος τῶν ἐπιδράσεων τοῦ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διαμορφώνει εἰς καλὰς ἢ κακὰς ἰδιότητας καὶ ἐκδηλώσεις κοινωνικῆς δράσεως τὴν δυναμικότητα καὶ τὰς ποικίλας ψυχικὰς προδιαθέσεις, δι' ὧν εἶναι προικισμένος ὁ ἄνθρωπος.

Εἶναι ἐν τῷ προκειμένῳ βέβαιον, ὅτι αἱ ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἀνθρώπου εἶναι δημιούργημα συνεργασίας τοῦ ἐξωτερικοῦ (ἀντικειμενικοῦ) παράγοντος τοῦ περιβάλλοντος καὶ τοῦ ὑποκειμενικοῦ παράγοντος (ψυχικῆς προδιαθέσεως, ἐγκεφάλου). Τοῦ γενικοῦ τούτου κανόνος δὲν ἀποτελεῖ ἐξαίρεσιν τὸ ψυχοκοινωνικὸν φαινόμενον τοῦ πολέμου διὰ τὴν ἐξήγησιν καὶ κατανόησιν τοῦ ὁποίου

άπαραιτήτως δέον νά ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ κοινωνικοὶ ὄροι καὶ ἐπιδράσεις.

Οἱ ἀπὸ τῆς κοινωνιολογίας ἀφορμώμενοι ἐρευνηταὶ δὲν ἀναγνωρίζουν τὰς ἐπιθετικὰς καὶ καταστρεπτικὰς ιδιότητες τοῦ ἀνθρώπου ὡς πρωτογενῆ ἔνστικτα ψυχικὰ στοιχεῖα, ἀλλ' ὡς δευτερογενῶς ἀναπτυχθεῖσας ιδιότητες.

Ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, λέγουσι, δὲν ὑπάρχει ἔνστικτον ἐπιθετικότητος καὶ καταστροφῆς ὡς εἶναι τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως ἢ τὸ γενετήσιον, ἀλλ' ἐπιθετικοὶ τρόποι ἀντιδράσεως ὑπὸ τοῦ περιβάλλοντος προκαλούμενοι. Ὅταν π.χ. κινδυνεύῃ ἡ ζωὴ ἢ ἡ ἰδιοκτησία ἀτόμου τινὸς ἀναπτύσσει τοῦτο ἐπιθετικὰς ἐκδηλώσεις.

Ὁ πόλεμος κατ' αὐτοὺς δὲν εἶναι ἐκδήλωσις ἀπωθημένης ἐπιθετικότητος, ἣτις ζητεῖ διεκφυγὴν διὰ τοῦ πολέμου, (ὑπάρχουσιν ἔθνη ὡς ἡ Ἑλβετία, Ὁλλανδία, τὰ Σκανδιναυικὰ Κράτη, ἅτινα ἐπὶ μακρὰ ἔτη δὲν ἐπολέμησαν) οὐδὲ ἡ γένεσις αὐτοῦ ὀφείλεται εἰς τὰς ἔνστικτους πρὸς πόλεμον ψυχικὰς τάσεις τοῦ ἀτόμου, ἀλλ' εἰς τοὺς κοινωνικοὺς παράγοντας τοὺς καθοριζομένους ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε κυριαρχοῦντος γενικοῦ πνεύματος, ὑπὸ τῶν ὑλικῶν, γεωγραφικῶν, πολιτικῶν καὶ οἰκονομικῶν ὄρων ἐκάστου τόπου. Οὗτοι ὑποκινοῦν τοὺς ἐπιθετικοὺς τρόπους ἀντιδράσεως, οἵτινες ἀναπτύσσονται καὶ διαμορφώνονται ἐκ τῶν ἔξωθεν διὰ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, χωρὶς νά ἐμφωλεύουν φύσει ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ἐπὶ παραδείγματι βλέπει τις ἐνεργὸν τὸν οἰκονομικὸν καὶ ὑλικὸν παράγοντα διὰ τὴν γένεσιν τοῦ πολέμου εἰς πολλὰ πεπολιτισμένα κράτη, συναγωνιζόμενα διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

Ἡ διαφορὰ ἐν τῇ ἀντιλήψει τῆς γενέσεως τοῦ πολέμου τῶν μὲν ἐκ τῶν ἔσω, τῶν δὲ ἐκ τῶν ἔξω δικαιολογούντων αὐτὸν ἔχουσα οὐ μόνον θεωρητικὴν ἀλλὰ καὶ πρακτικὴν σημασίαν, νομίζω, ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ πραγματικότητι, ἀλλὰ προκύπτει μόνον, ὅταν μονοπλεύρως ἐξετάσῃ τις τὰ πράγματα, πούτέστιν εἴτε ἀπὸ μόνης τῆς ψυχικῆς πλευρᾶς, εἴτε μόνης τῆς κοινωνικῆς. Ἀλλ' ὡς

ἐλέχθη, ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ψυχικὸν ὄν ἢ κοινωνικόν, ἀλλ' ἀμφότερα ἐν ταύτῳ. Συνεπῶς αἱ ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις αὐτοῦ πρέπει νὰ λογίζωνται πάντοτε ὡς προϊόν ἀμφοτέρων τῶν παραγόντων. Ἐν τῷ προκειμένῳ ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος δύναται ν' ἀναπτύξῃ καταστρεπτικὰς ιδιότητες ἔστω κατόπιν ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος, τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ ἐνέχει τοιαύτην ἰκανότητα καὶ ιδιότητα. Ἄν πρόκειται περὶ πρωτογενῶν ἐνστικτῶν τάσεων ἢ δευτερογενῶν κατόπιν ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος ἀναφαινόμενων ψυχικῶν ἀντιδράσεων, τοῦτο εἶναι θέμα τῆς ψυχολογικῆς ἐρεύνης, ἣτις ἔχει ἤδη ἀποφανθῆ ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως τῶν πρωτογενῶν ἐνστικτῶν τάσεων. Ἐὰν δὲ δὲν ἤθελέν τις δεχθῆ ἰδίαν ἐνστικτον τάσιν ἐπιθετικότητος καὶ καταστροφῆς ὡς ἐνεργοῦσαν δύναμιν, πάντως ὑπάρχει ἡ ψυχικὴ προδιάθεσις καὶ ἰκανότης νὰ ἐνεργῆ ὁ ἄνθρωπος καταστρεπτικῶς, ἀφοῦ ὑποκινηθῆ ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ἐπιδράσεων. Ἄλλως δὲν θὰ ἐξεδήλου τοιαύτας ἐνεργείας. Ἄς παρατηρήσωμεν ζῶα φύσει πρᾶα καὶ καλοήθη π. χ. τὸ πρόβατον. Τοῦτο ὅσον καὶ ἂν ἐρεθισθῆ, δὲν θὰ ἐκδηλώσῃ ἐπιθετικὰς ἀντιδράσεις; ὡς ἄλλα ζῶα ἐνέχοντα τὴν πρὸς ταύτας διάθεσιν π. χ. ἡ γαλῆ, ὁ κύων, ὁ ἵππος κ. ἄ. Ἄρα πρέπει νὰ ἐνυπάρχη ἡ ἰδιότης πρὸς ἐπιθετικὴν ἀντίδρασιν. Ἐπομένως καὶ ἐὰν αἱ ἀπόψεις τῆς κοινωνιολογίας εἶναι ἀληθεῖς, δέον οἱ ἐξωτερικοὶ ὄροι νὰ εὕρωσιν ἀπήχησιν εἰς ἀντίστοιχα στοιχεῖα ἐν τῷ ψυχικῷ κόσμῳ τοῦ ἀνθρώπου.

Οὕτως ἢ ἄλλως φαίνεται βέβαιον, ὅτι ἡ πρὸς πόλεμον ψυχικὴ διάθεσις τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖ ἰδιότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσεως. Αὕτη ὁμως δέον νὰ ὑποκινηθῆ ὑπὸ ἄλλοτε ἄλλων ἐξωτερικῶν παραγόντων. Εἶναι δὲ δυνατόν ἡ ψυχικὴ πρὸς πόλεμον διάθεσις νὰ εἶναι παρ' ἄλλοις μὲν ἀνθρώποις ἢ λαοῖς αὐτοφυῶς λίαν ἐκσεσημασμένη, ὅποτε ἐκδηλοῦται αὕτη εὐχερῶς, παρ' ἄλλοις δὲ νὰ εἶναι αὕτη ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένη¹.

(1) Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀμιλῆ περὶ

“Οτι δὲ πολλὰ Κράτη ἐπὶ μακρὰ ἔτη παραμένουν εἰρηνικὰ δὲν ἀποδεικνύει εἰ μὴ μόνον, ὅτι οἱ ὅροι ζωῆς αὐτῶν εἶναι τοιοῦτοι, ὥστε οὐ μόνον δὲν δίδουν ἀφορμὴν εἰς ἀναζωπύρωσιν καὶ ἐκδήλωσιν τῆς ἐνεργείας τῶν ἐπιθετικῶν τάσεων, ἀλλὰ συντελοῦν εἰς παροχέτευσιν αὐτῶν πρὸς ὠφελίμους σκοποὺς καὶ ἐνεργείας, ὡς τοῦτο πολλαπλῶς συμβαίνει ἐν τῇ ψυχικῇ οἰκονομίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου ὄργανισμοῦ.

Συνοψίζοντες τ’ ἀνωτέρω δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ τὰς γενεσιουργοὺς αἰτίας τοῦ πολέμου, οὐδόλως πρέπει νὰ παραγνωρίζωνται, ἀλλ’ ἀντιθέτως ν’ ἀποδίδηται ἡ προσήκουσα ἀξία καὶ σημασία εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς κοινωνικοὺς παράγοντας. Ταυτοχρόνως ὁμῶς δεόν νὰ δεχθῶμεν τὸν ἄνθρωπον πεπρoικισμένον ἰδιὰ τοιούτων προδιαθέσεων καὶ ἰδιοτήτων ἢ ἐν τέλει ἐνστίκτων τάσεων, ὥστε τῇ συνεργασίᾳ τῶν ἐξωτερικῶν παραγόντων νὰ δημιουργῆ ὡς ἐκδήλωσιν τῆς ψυχικῆς ὑποστάσεώς του τὸ φαινόμενον τοῦ πολέμου.

* *

Ἐγνωρίσαμεν μέχρι τοῦδε τὸν πόλεμον ὡς δημιούργημα ὠρισμένων ψυχικῶν στοιχείων.

Ἡ ἔρευνα ἀποδεικνύει περαιτέρω, ὅτι διὰ τὴν μετάπτωσιν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῆς εἰρήνης εἰς τὸν πόλεμον προηγοῦνται ψυχικαὶ μεταβολαὶ ἀφορῶσαι εἰς τὴν λεγομένην προσωπικότητα (ἀτομικότητα) αὐτῶν, αἵτινες εὐδοῦσι τῇ ἐξωτερίκευσιν τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ψυχικῶν δυνάμεων καὶ αἱ ὅποια ἀναλυτικῶς ἔχουν ὡς ἑξῆς:

Ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ, δημιουργοῦνται ὠρισμένοι σχέσεις μεταξὺ ἀτόμου καὶ τῆς ὀλότητος, δηλαδὴ τοῦ κράτους. Εἰς τὰς σχέσεις ταύτας δεόν νὰ ὑπάρχη ἰσορροπία τις, τὸ δ’ ἄτομον νὰ διατηρῆ τὴν ἀτομικότητά του καὶ νὰ εὐημερῆ. “Οπου τοῦτο συμβαίνει, ἔχομεν ὁμαλοὺς κοι-

ἰδιοσυστάσις πολεμικῆς. Ταύτην ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν ἔχουσι πολλοὶ ἄνθρωποι. Λαοὶ δὲ τινες παρουσιάζονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν περισσότερων τῶν ἄλλων πολεμικοί.

νωνικούς ὄρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους τὸ ἄτομον δὲν αἰσθάνεται τὴν ἐπιβολὴν τοῦ Κράτους, ἀλλ' ἀνέχεται ταύτην καλῶς καὶ εὐχαρίστως. Ὄταν ἡ ἐπιβολὴ τοῦ κράτους καταστῆ ἔντονος π. χ. ὑπὸ μορφήν ἐπεμβάσεως εἰς τὰς ἐλευθερίας του, δὲν ἔχομεν ὁμαλοὺς ὄρους κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐπίσης ὅταν ἐξ ἑτέρου ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Κράτους ἔχει πολὺ ἐξασθενήσει ὡσαύτως δὲν ἔχομεν ὁμαλὴν κοινωνικὴν κατάστασιν.

Ὄταν ἐξασθενῇ τὸ ἄτομον, αὐξάνεται ἡ δύναμις τοῦ Κράτους (τυραννία) ὅταν αὐξάνει ἡ δύναμις τοῦ ἀτόμου ἐλαττοῦται ἡ τοῦ κράτους (ὀχλοκρατία, ἀναρχία). Ὁ μονομερῆς οὗτος τονισμὸς εἰς τὰς σχέσεις ἀτόμου καὶ κράτους δὲν ἀποτελεῖ ὁμαλὴν κοινωνικὴν κατάστασιν.

Ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ τείνει νὰ διατηρῇ τὴν ἀτομικότητά του ἔναντι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ τοῦ συνόλου. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ὑπάρχουν αἱ προϋποθέσεις τῆς ἡσύχου καὶ ἡρέμου κοινωνικῆς ζωῆς, τῆς ἐλευθέρας δράσεως καὶ αὐτενεργείας, τῆς αὐταρκείας κ.λ. Ὄπου ταῦτα δὲν ὑπάρχουν ἐπέρχεται μείωσις τῆς ἀτομικότητος καὶ ἐκ ταύτης δυσφορία τοῦ ἀτόμου.

Ἡ οἰαοδήποτε μορφῆς μείωσις τῆς ἀτομικότητος ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰ ἄτομα τὴν ἱκανότητα πρὸς ἡρεμον κοινωνικὴν ζωὴν καὶ δημιουργεῖ εἰς αὐτὰ αἴσθημα ἀνασφαλείας καὶ ἀδυναμίας. Τὸ αἴσθημα ἀδυναμίας τοῦ ἀτόμου ὠδήγησεν αὐτὸ ποτὲ εἰς τὴν σύμπηξιν κοινωνίας. Τὸ αὐτὸ αἴσθημα ἐν τῇ κοινωνίᾳ δημιουργεῖ εἰς τὰ ἄτομα τὴν ἀνάγκην νὰ ἀνήκουν εἰς ὀργανώσεις, συνδέσμους καὶ κόμματα. Ὄταν π.χ. τὰ ἄτομα ἐπαγγέλματος τινὸς δὲν εὐημεροῦν καὶ ὡς ἐκ τούτου χάνουν τὴν ἀτομικότητά των ὀργανοῦνται πρὸς διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ εὐημερῶν καὶ αἰσθανόμενος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἰσχυρὸν τὸν ἑαυτὸν του, ἀποφεύγει συνήθως νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἀτομικότητά του ἐν ὀργανώσει τινί, δηλαδὴ ἐν τῇ μάζῃ.

Ἡ μείωσις τῆς ἀτομικότητος δὲν ἐπέρχεται αὐτομάτως, ἀλλ' ἔχει ὡς αἰτίαν τοὺς μὴ εὐνοϊκοὺς κοινωνικοὺς

δρους διαβιώσεως. Είναι οὔτοι ἡ πάσης φύσεως καὶ μορφῆς δεινοπάθεια τοῦ ἀτόμου π. χ. ἔλλειψις ἐργασίας, ἐπαρκῶν πρὸς τὸ ζῆν ὑλικῶν μέσων, ἡ στέρησις τῆς ἐλευθερίας κ. ο. κ.

Ἡ μείωσις τῆς ἀτομικότητος ἔχει ἀπήχησιν ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ ἀτόμου καὶ συνεπάγεται διαταράχας τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ κράτος, ἐπιφέρει τούτέστιν κοινωνικὴν διαταραχὴν. Τὴν μείωσιν τῆς ἀτομικότητος καὶ τὴν εἰς ταύτην ἀκολουθοῦσαν κοινωνικὴν διαταραχὴν τῆς σχέσεως τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ κράτος ἀκολουθεῖ ἡ προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἡ προσπάθεια αὕτη γίνεται ἀφ' ἑνὸς διὰ τῆς ὀργανώσεως καὶ συνενώσεως τῶν ἀτόμων εἰς μάζας καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ βιαίων ἐκδηλώσεων ὑπὸ μορφήν εἴτε κοινωνικῶν ταραχῶν καὶ ἐπαναστάσεων, εἴτε πολέμων. Αἱ κοινωνικαὶ αὗται ἐκδηλώσεις εἶναι φαινόμενα διαταραχῆς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς σκοπὸν ἔχουσαι τὴν ἄρσιν τῶν αἰτίων, ἅτινα προεκάλεσαν τὴν μείωσιν τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀτόμου πρὸς τὸ σύνολον.

Αἱ κοινωνικαὶ ταραχαὶ καὶ ἐπαναστάσεις ἐπέρχονται ἐφ' ὅσον ἡ αἰτία ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ ἰδίου κράτους. Ὄταν ἡ αἰτία εὐρίσκεται ἔξω τούτου, γίνεται πόλεμος, ἵνα δι' αὐτοῦ διορθωθῶσιν οἱ κοινωνικοὶ ὄροι, ὑφ' οἷς πάσχουσι τὰ ἄτομα π. χ. δι' ἀποκτήσεως νέας γῆς, νέων ὑλικῶν ἀγαθῶν. Δι' ἀμφοτέρων τῶν κοινωνικῶν τούτων ἐκδηλώσεων, αἵτινες εἶναι μορφαὶ διαταραχῆς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἀποσκοπεῖται ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀτομικότητος.

Οἷονδῆποτε παράδειγμα ἐπαναστάσεως ἢ πολέμου λάβῃ τις πρὸς ἐξέτασιν θὰ διάπιστῶνῃ τὴν μείωσιν τῆς ἀτομικότητος τῶν ἀτόμων καὶ τὴν κατ' ἀκολουθίαν κακοδαιμονίαν αὐτῶν. Καὶ αὐτὸς ὁ ἱμπεριαλιστικὸς πόλεμος φαινομενικῶς ἐκδηλοῦται ὡς αἴσθημα ἰσχύος· κατ' οὐσίαν ἔχει ὡς προϋπόθεσιν τὴν μείωσιν τῆς ἀτομικότητος τῶν ἀτόμων, ἅτινα ὑποβαλλόμενα δι' ἱμπεριαλιστικῶν ἰδεωδῶν ἐπιζητοῦν νὰ ἐπαυξήσουν τὴν δύναμιν τῆς ἀτομικότητός των, τὴν ὁποίαν αἰσθάνονται μεμειωμένην. Κατ'

άκολουθίαν ὡς γενικός κανὼν δύναται νὰ διατυπωθῆ, ὅτι τὰ ἄτομα τοῦ λαοῦ τοῦ ἀποδυομένου τὸν πόλεμον δὲν διατελοῦν ὑπὸ ὁμαλοῦς κοινωνικοῦς ὄρους, διότι ἡ ἀτομικότης αὐτῶν καὶ ἡ σχέσις πρὸς τὸ σύνολον πάσχουν κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθέντα τρόπον. Εὐνόητον ὅτι ἐνταῦθα ὑπονοεῖται πάντοτε ὁ πρῶτος ὑποκινῶν καὶ ἐπιζητῶν τὸν πόλεμον.

Ἐκ πάντων τῶν περὶ τῶν αἰτίων γενέσεως τοῦ πολέμου καθ' ὅλου ἐκτεθέντων προκύπτει, ὅτι ὁ πόλεμος ἀπορρέει ἐκ τῆς ἐνεργείας παραγόντων (ἐσωτερικῶν) ψυχικῶν καὶ (ἐξωτερικῶν) κοινωνικῶν.

Διὰ τῶν τελευταίων τούτων δημιουργεῖται διαταραχὴ τῆς ψυχικῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων συνισταμένη εἰς μείωσιν τῆς ἀτομικότητός των, ἣτις (μείωσις) συνεπάγεται ἀνάδυσιν τῶν ἐνστίκτων ἐπιθετικῶν τάσεων, διατελουσῶν ὑπὸ ὁμαλᾶς προϋποθέσεις ἐν ἀδρανείᾳ. Ἡ διαταραχὴ τῆς ψυχικῆς ζωῆς τῶν ἀτόμων εἶναι ταυτόσημος πρὸς διαταραχὴν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ταύτης ἐξωτερίκευσις εἶναι ὁ πόλεμος. Περὶ ὅλων τούτων διδάσκει ἡ ψυχολογικὴ παρακολούθησις τῆς ἀλληλουχίας τῶν γεγονότων.

Εἶναι εὐνόητον ὅτι τ' ἀνωτέρω ἀποτελοῦν τὴν ψυχολογικὴν κατανόησιν τῆς γενέσεως τοῦ φαινομένου τοῦ πολέμου, χωρὶς ταυτόχρονον ν' ἀποτελοῦσι κρίσιν περὶ τοῦ ἐπιβεβλημένου ἢ μὴ, τοῦ ἠθικοῦ ἢ μὴ πολέμου τινός. Ὁ πόλεμος π. χ. ἀπελευθερώσεως λαοῦ τινός ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ εἶναι ἱερός καὶ ἠθικός. Ἡ ἰδέα καὶ ὁ σκοπὸς εἶναι εὐγενεῖς. Αἱ προϋποθέσεις ὁμως καὶ τοῦ τοιούτου πολέμου εἶναι αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι -(μείωσις τῆς ἀτομικότητος κ.λ.π.) ὡς μέσα δὲ πραγματοποιήσεως χρησιμοποιοῦνται οἱ αὐτοὶ ψυχικοὶ παράγοντες ὡς εἰς ἄλλους πολέμους διαφόρου εἴδους καὶ σκοποῦ δηλαδὴ αἱ ἐνδιάθετοι καταστρεπτικαὶ τάσεις τοῦ ἀτόμου καὶ τὰ συναφῆ ἄλλα ψυχικὰ στοιχεῖα.

* *

Τὸν πόλεμον καὶ τὴν εἰρήνην τὰς δύο ταύτας πολιτικὰς καταστάσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων κυμαίνεται ἡ ζωὴ

της ἀνθρωπότητος, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν καὶ ἀπὸ ἄλλης τινος πλευρᾶς, τούτέστιν τοῦ παραλληλισμοῦ αὐτῶν πρὸς ὠρισμένας καταστάσεις ἐκ τῆς ζωῆς τοῦ μεμονωμένου ἀτόμου καὶ δὴ τῆς εἰρήνης μὲν πρὸς τὴν υἰείαν, τοῦ πολέμου δὲ πρὸς τὴν νόσον τοῦ ἀτόμου.

Ἴνα ὁ ἐν λόγῳ παραλληλισμὸς εὐσταθῆ, δέον ἢ κοινωνία νὰ δύναται νὰ προσομοιωθῆ πρὸς τὸν ζῶντα ὄργανισμόν. Ἡ προσομοίωσις αὕτη ἐγένετο ὑπὸ πολλῶν ἐρευνητῶν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς (κρινωσιολογικὴ θεωρία τοῦ ὄργανισμοῦ). Ἦδη καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἀργότερον ὁ SPENCER, ὁ CARLYLE καὶ ἄλλοι προσωμοίασαν τὸ κράτος πρὸς ζῶντα ὄργανισμόν. Κατὰ τὸν Πλάτωνα ἡ πολιτεία εἶναι ἄνθρωπος ἐν μικρογραφίᾳ, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην δὲ «ζῶον».

Εἰς νεωτέρους χρόνους τὸ κοινωνικὸν σῶμα μελετᾶται βάσει τῶν δεδομένων τῆς βιολογίας. Ἐκ τῶν ἐκδηλώσεων δ' αὐτοῦ ἄλλαι μὲν κρίνονται ὡς ὀμαλαὶ καὶ παραλληλίζονται πρὸς τὰς φυσιολογικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἀτόμου, ἄλλαι δὲ ὡς μὴ ὀμαλαὶ καὶ ταυτίζονται πρὸς τὰς νοσηρὰς ἐκδηλώσεις αὐτοῦ.

Ἡ τοιαύτη σύγκρισις καὶ ταύτισις τῆς κοινωνίας πρὸς τὸν ζῶντα ὄργανισμόν τοῦ ἀτόμου παριστᾶ, ὡς φαίνεται ὀρθὴν ἄποψιν καὶ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ πρὸς μελέτην τῶν ποικίλων κοινωνικῶν φαινομένων. Οὕτω ἀπὸ μακροῦ ἤδη οἱ μελετηταὶ τῆς ψυχικῆς ζωῆς τῶν λαῶν ἔχουν χαρακτηρίσει πολλὰς κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις, ὡς νοσηρὰς παραστρατήσεις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματος.

Ἡ ἀνάλυσις τοῦ φαινομένου τοῦ πολέμου παρέχει πλεῖστα στοιχεῖα ἀναγκάζοντα νὰ θεωρήσωμεν τοῦτον ὡς νοσηρὸν κοινωνικὸν φαινόμενον.

Ὁ πόλεμος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶναι φυσικὸν φαινόμενον ὡς τόσα ἄλλα, ἐν σχέσει ὅμως πρὸς τὴν κοινωνικὴν ζωὴν τοῦ ἀτόμου εἶναι νοσηρὰ ἐκδήλωσις ἀνάλογος πρὸς τὰς τοῦ σώματος. Ἴδου δὲ ποῖα δεδομένα δικαιολογοῦσιν τὴν ἀντιστοιχίαν ταύτην.

Κατὰ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν εἰρήνην τὸ ἄτομον εἶναι ἤρεμον καὶ εὐεκτοῖ. Κατὰ τὸν πόλεμον καὶ τὴν νόσον εἶναι τεταραγμένον καὶ δεινοπαθεῖ. Κατὰ τὸν πόλεμον ἔχομεν συμπτώματα οἷα ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἀτόμου, ἤτοι τὴν ἀνησυχίαν, τὴν δυσθυμίαν, τὸν φόβον, τὴν νευρικότητα, τὴν ἀπαισιοδοξίαν, τὴν παραμέλησιν τῶν καθηκόντων.

Κατὰ τὸν πόλεμον φονεύονται (θνήσκουσιν) πολλὰ ἄτομα. Κατὰ τὴν νόσησιν τοῦ ὀργανισμοῦ καταστρέφονται πολλὰ κύτταρα. Κατὰ τὴν νόσον τὰ κύτταρα συνεχνοῦνται κατὰ μάζας καὶ προστρέχουσιν εἰς τὴν κινδυνεύουσαν θέσιν τοῦ ὀργανισμοῦ, ἵνα καταπολεμήσωσιν καὶ ἐξουδετερώσωσιν τὸν εἰσβάλλοντα ἐχθρὸν τοῦτέστιν τὰ μικρόβια. Ἐν καιρῷ πολέμου τὰ ἄτομα ἀθροίζονται εἰς μάζας καὶ μετακινουῦνται εἰς τὴν θέσιν τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἐχθροῦ.

Ὡς κατὰ τὴν ἀσθένειαν συμβαίνει ἀναστάσεις τοῦ ὅλου σώματος καὶ ἐπέρχονται ἀλλεπάλληλα ραγδαῖα συμβάντα, οὕτω καὶ κατὰ τὸν πόλεμον διαδραματίζονται ἀλλεπάλληλα αἰφνίδια κοινωνικὰ γεγονότα π. χ. μεταβολαὶ εἰς τὰς κοινωνικὰς τάξεις, τὰς κυβερνήσεις, οἰκονομικὴ καταστροφή τῶν μὲν, ἀνάδειξις τῶν δὲ κ. ο. κ.¹

Κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς σωματικὰς νόσους ὁ πόλεμος παρουσιάζεται μὲ συμπτώματα προδρομικὰ, συμπτώματα ἀκμῆς καὶ τοιαῦτα ἀναρρώσεως ἐξ αὐτῆς. Ὡς δὲ κατὰ τὰς νόσους ἀπαιτεῖται κατάλληλος προδιάθεσις τοῦ ὀργανισμοῦ, δημιουργουμένη δι' ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν παραγόντων, οὕτως καὶ διὰ τὴν πρόκλησιν τοῦ πολέμου ἀπαιτεῖται ἡ προδιάθεσις τῶν ἀτόμων ἐπερχομένη διὰ καταλλήλου προπαρασκευῆς.

Εἰδικώτερον ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ πεδίου παρατηροῦμεν πολλὰς ἀντιστοιχίας μεταξὺ τοῦ περιεχομένου τοῦ πολέμου καὶ τοῦ τῶν ψυχικῶν παθήσεων.

(1) Ἀντισθένης ὁ Σωκρατικὸς εἰπόντος κινὸς, ὅτι ὁ πόλεμος ἀπωλοὶ τοὺς πένητας, πολλοὺς μὲν οὖν ποιήσει, ἔφη,

Κατὰ τὸν πόλεμον ἡ ψυχικὴ ἰσορροπία τῶν ἀτόμων διαταράσσεται ἐμφανῶς. Συμπτώματα δὲ ταύτης εἶναι ἡ ὁμαδικὴ κατάληψις τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τῆς ἰδέας τοῦ πολέμου, ἣτις ὡς μονοϊδεασμὸς, παραλληλίζεται πρὸς τὰς ἰδεοληψίας ἢ τὰς παραληρητικὰς ἰδέας τῶν ψυχικῶς πασχόντων. Ἡ στρατιωτικὴ ζωὴ ἔχει ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς ψυχικῆς ἐκείνης παθήσεως, ἣτις καλεῖται ψυχαναγκαστικὴ νεύρωσις. Αἱ πράξεις καὶ ἡ συνόλη συμπεριφορὰ τῶν στρατιωτῶν (πρόγραμμα ζωῆς, βάδισμα, χαιρετισμὸς) τελοῦνται συμφώνως πρὸς καθωρισμένον καὶ ἀπαρέκκλιτον τυπικὸν μὴ διαφέρον τοῦ τυπικοῦ τοῦ ψυχαναγκαστικοῦ νευρωτικοῦ. Δι' ὃ ἡ στρατιωτικὴ ζωὴ δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ὁμαδικὴ ψυχαναγκαστικὴ νεύρωσις.

Πλείσται ἄλλαι ἐκδηλώσεις τοῦ πολέμου παραλληλίζονται πρὸς τὰ νοσηρὰ ψυχικὰ φαινόμενα τῆς κλεπτομανίας, τῆς πυρομανίας, τῆς φονομανίας, τῆς πορειομανίας, τοῦ συκοφαντεῖν, τοῦ ψεύδεσθαι ὡς συμπτωμάτων νοσηρᾶς ψυχικῆς καταστάσεως. Ὁ στρατὸς κλέπτει, προβαίνει εἰς ἐμπρησμοὺς, φονεύει, μετακινεῖται συνεχῶς (πορειομανία).

Εἶτα ἡ κατὰ τὸν πόλεμον παρόρμησις πρὸς παντοίας ἀλόγους πράξεις, ἡ ἐξαπόλυσις τῶν καταστρεπτικῶν τάσεων, ἡ μὴ συναίσθησις τοῦ διαπραττομένου κακοῦ, ἡ κατάργησις παντὸς φραγμοῦ τῆς λογικῆς, ἡ τάσις πρὸς παρερμηνείας, ἡ ἀπόρριψις καὶ ἐκμηδένησις τῶν ἠθικῶν, φιλητικῶν καὶ καλαισθητικῶν συναισθημάτων, ἡ ἀλλοίωσις τῶν συναισθημάτων καὶ ἡ ἔξαρσις τῶν παθῶν (σκληρότης, ἀναλγησία, φόβος, μίσος, ἀγωνία) καὶ ἐν γένει ἡ ἀνάδυσις παντὸς εἴδους πρωτογόνων ψυχικῶν στοιχείων εἶναι ἐκδηλώσεις, τὰς ὁποίας ἀνευρίσκομεν εἰς τὰς παντοίας ψυχοπαθολογικὰς καταστάσεις.

Πολλοὶ παρελλήλισαν τὰς κατὰ τὸν πόλεμον ἐκρήξεις τῶν παθῶν πρὸς τὰς ὑστερικὰς κρίσεις. "Ἄλλοι ἐχαρακτήρισαν ταύτας ἄλλως πῶς

Δὲν πρόκειται νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸν πόλεμον διὰ διαγνώσεως ψυχικῆς τινος παθήσεως, δικαιοῦμεθα ὁμῶς

νά εἴπωμεν, ὅτι ὁ πόλεμος ἀποτελεῖ νοσηρὰν ψυχικὴν κατάστασιν τοῦ συνόλου τῶν ἀτόμων ἐμπεριέχουσαν πλεῖστα συμπτώματα ἐκ τῆς ψυχοπαθολογίας. Δι' ὃ γενικώτερον ἢ κατὰ τὸν πόλεμον ψυχικὴ κατάστασις χαρακτηρίζεται ὡς πολεμικὴ ψύχωσις.

Λόγω τῶν πολλῶν ἀντιστοιχιῶν πρὸς τὰ συμπτώματα τῶν νόσων τοῦ ἀτόμου τόσο ἐπὶ τοῦ σωματικοῦ, ὅσον καὶ τοῦ ψυχικοῦ πεδίου εἶναι βάσιμος ὁ ἀνωτέρω παραλληλισμὸς τοῦ πολέμου πρὸς τὴν νόσον. «Τῇ πόλει μὲν οὖν νόσος τὸ δ' ἔστι» λέγει ὁ Εὐριπίδης εἰς τὰς Εὐμενίδας. Συνεπῶς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ Ἱστορία τῶν πολέμων εἶναι τὸ φύλλον νοσηλείας τῆς ἀνθρωπότητος.

*
* *

Ὁ πόλεμος καὶ ἀπὸ ἄλλης τινος ἀπόψεως δύναται νὰ ἐξετασθῇ.

Ἐφ' ὅσον κατὰ τὸν πόλεμον ἐξουδετεροῦνται τὰ ψυχικὰ στοιχεῖα, ἅτινα χαρακτηρίζουν τὸν προηγμένον ἄνθρωπον καὶ ἀντ' αὐτῶν ἀναφαίνονται ψυχικαὶ λειτουργίαι κατωτέρας ἀξίας, οἷαι ἀνωτέρω ἐμνημονεύθησαν, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ πολέμου εἶναι οὐ μόνον νοσηρὸν ἀλλὰ καὶ πρωτόγονον.

Πράγματι ἅπασαι αἱ κατὰ τὸν πόλεμον ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις εἶναι πρωτογόνου ὕφης, ὁ δὲ ψυχικὸς κόσμος τοῦ πολεμοῦντος γέμει πρωτογόνων στοιχείων. Γενικῶς εἰπεῖν κατὰ τὸν πόλεμον ἐπικρατεῖ τὸ ἄλογον ἀσυνείδητον. Περὶ τούτου πείθεται τις ὅταν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τ' ἀκόλουθα :

Εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν πρωτογόνων δὲν διακρίνεται ἡ προσωπικότης τῶν ἀτόμων, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ζῆ κατὰ μάζας καὶ ἀγέλας. Κατὰ τὸν πόλεμον οἱ ἄνθρωποι ὡσαύτως χάνουσιν τὴν ἀτομικότητά των καὶ ἐκμηδενίζονται ἐν τῇ μάζῃ τοῦ στρατοῦ.

Ὁ πόλεμος ἐξισώνει τὰς κοινωνικὰς τάξεις καὶ δημιουργεῖ ἐνιαῖον σύνολον ἀτόμων ἄνευ διακρίσεων ἀτό-

μων και τάξεων ως είναι συγκεκριμένη ή πρωτόγονος κοινωνία. ¹

Κατά τὸν πόλεμον ὁ ἄνθρωπος κυριαρχεῖται ὑπὸ ἐνστίκτων τάσεων καὶ βιαίων παθῶν. Ἡ πρωτόγονος κοινωνία κυριαρχεῖται ἐπίσης ὑπὸ τῶν τυφλῶν ἐνστίκτων καὶ ὑπὸ ἐντόνων παθῶν.

Ἐνῶ εἰς τὴν πεπολιτισμένην εἰρηνικὴν κοινωνίαν ὁ ἀγὼν τῆς ζωῆς ἔχει προσλάβει ἀνωτέραν τινὰ μορφήν πνευματικοῦ συναγωνισμοῦ, κατὰ τὸν πόλεμον ὡς καὶ εἰς τὴν πρωτόγονον κοινωνίαν, ὁ ἀγὼν ἐπιτελεῖται κυρίως διὰ τῆς σωματικῆς δυνάμεως καὶ τῆς τυφλῆς βίας.

Εἰς τὴν εἰρηνικὴν προηγμένην κοινωνίαν ἡ ἀπόκτησις ἀγαθῶν ἐπιδιώκεται διὰ τῆς ἀτομικῆς ἐργασίας. Εἰς τὸν πόλεμον καὶ τοὺς πρωτογόνους ἀνθρώπους διὰ τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας, τῆς ὑφαρπαγῆς καὶ τῆς βίας. ²

Οἱ ἄνθρωποι ἐν τῷ πολέμῳ, ἀφοῦ συνενωθῶσιν εἰς μάζας ἄρχονται τοῦ καταστρεπτικοῦ ἔργου των, οἷον εἶναι ἴδιον τῆς ἀκατεργάστου καὶ πρωτογόνου μάζης. Αἰ φωναὶ καὶ οἱ ἀλλαλαγμοὶ τῶν πολεμιστῶν, μαρτυροῦσι τὴν ζωώδη προέλευσίν των. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικόν, ὅτι, ὅταν οἱ ἀντίπαλοι ἐμπλακοῦν εἰς τὴν σῶμα πρὸς σῶμα ἐκ τοῦ συστάδην μάχην, ἀπορρίπτουν τελικῶς τὰ φονικὰ ὄργανα καὶ ἐπιδίδονται εἰς τὸν ἀγῶνα μόνον διὰ

(1) Ὅταν ἡ μείωσις τῆς προσωπικότητος καὶ ἡ ἰσοπέδωσις τῶν ἀτόμων, αἵτινες ὡς ἐλέχθη, εἶναι ἴδιαι τῆς πρωτογόνου κοινωνίας, ἐπισυμβαίνουν εἰς πεπολιτισμένην κοινωνίαν, ἀποτελεῖ τοῦτο φαινόμενον ἐπαναγωγῆς, ἐπάνοδον δηλαδὴ εἰς τὴν πρωτόγονον κατάστασιν τῆς κοινωνίας. Ἡ προσπάθεια δημιουργίας τοιαύτης κοινωνίας ἀποτελοῦσα, ὡς γνωστόν, σκοπὸν τῆς κομμουνιστικῆς θεωρίας δέον νὰ θεωρηθῇ ἐπίσης ὡς φαινόμενον ἐπαναγωγῆς. Οὕτω πῶς συγκεκριμένη κοινωνία προσιδιάζει εἰς μὴ ἐξειλιγμένους λαούς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ προσωπικότης τῶν ἀτόμων δὲν εἶναι ἀνεπτυγμένη,

(2) Ἄξιον μνείας τυγχάνει ὅτι αἱ μέλισσαι, αἵτινες ἔχουν ἐκφυλισθῆ, δὲν ἀρέσκονται πλέον εἰς τὴν ἐργασίαν πρὸς συλλογὴν τῆς τροφῆς των, ἀλλὰ ἐπιτίθενται ἐναντίον ἄλλης κοινωνίας μελισσῶν, πρὸς ἐξόντωσιν αὐτῶν καὶ ὑφαρπαγὴν τῆς τροφῆς των.

καὶ μετ' αὐτόν, ἀποδεικνύει, ὅτι εὐνοοῦνται δι' αὐτοῦ αἱ ἀντικοινωνικαὶ καὶ ἐγκληματικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ἀτόμου.

*
**

Ἐάν ἐν συνεχείᾳ θελήσωμεν νὰ ὑπεισέλθωμεν εἰς τὴν ψυχολογίαν ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἐπιθυμούντων τὸν πόλεμον θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἴδια ἔχει ἕκαστος ψυχικὰ κίνητρα καθιστώντα εἰς αὐτὸν ἐπιθυμητὸν τὸν πόλεμον.

Ἐν πρώτοις πολλοὶ ἐπιθυμοῦν τὸν πόλεμον ἐπειδὴ προδοκῶσιν συμφέροντα ἐξ αὐτοῦ π. χ. οἱ βιομήχανοι πολεμικῶν εἰδῶν, οἱ κατέχοντες θέσεις τοιαύτας ὥστε νὰ ὠφεληθοῦν ἐκ τοῦ πολέμου, ὑλικῶς ἢ ἠθικῶς. Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι οἵτινες ἔχουν λίαν ἀνεπτυγμένας τὰς ἀντικοινωνικὰς καὶ ἐγκληματικὰς τῶν τάσεις, καὶ ἱκανοποιοῦσι ταύτας διὰ τοῦ πολέμου. Εἰς παλαιότερας ἐποχὰς ὑπῆρχον ἄνθρωποι, οἱ μισθοφόροι, οἱ ὁποῖοι ἔζων διὰ τοῦ πολέμου καὶ χάριν αὐτοῦ. Ἡ ἐπιθυμία δηλαδὴ τοῦ πολέμου πηγάζει ἐκ ποικίλων ψυχικῶν κινήτρων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καθαρῶς ἀτομικῶν, ἅτινα δὲν δύνανται νὰ ἱκανοποιηθῶσιν διὰ τῆς εἰρηνικῆς ζωῆς. Ὁ Ὅμηρος γράφει « Ἀφρήτωρ ἀθέμιστος ἀνέστιος ἐστὶν ἐκεῖνος ὃς πολέμου ἐράται ἐπιδημίου ὀκρυόεντος » Ἰλιάς ι 63¹.

Ἐπειδὴ εἰς τὸν πόλεμον ἐξωτερικεύεται τὸ καταστρεπτικὸν πνεῦμα τὸ ἐμφωλεῦον εἰς τὸν ἄνθρωπον, διαπρέπουσι κατ' αὐτὸν οἱ σκληροὶ καὶ τραχεῖς. Οἱ μεγαλουργή-

(1) Αἱ ἐν λόγῳ ἐπὶ μέρους ψυχολογικαὶ διαπιστώσεις οὐδόλως μειοῦσι τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τοῦ ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῆς Πατρίδος καὶ δὴ ὅταν ὁ πόλεμος εἶναι ἀπελευθερωτικὸς ἢ ἀμυντικὸς. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁ ἱερὸς σκοπὸς χάριν τοῦ ὁποίου τίθενται εἰς ἐνέργειαν τὰ μνημονευθέντα ψυχικὰ κίνητρα, καθιστᾷ ἱερὸν καὶ ἐπιβεβλημένον τὸν πόλεμον. Ἄλλ' ἐν τῷ προκειμένῳ ὁ πόλεμος δὲν ἐξετάζεται ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης, ὑπονοουμένης ἀφ' ἑαυτῆς τῆς ἀξίας τῆς θυσίας ὑπὲρ τῆς Πατρίδος. Οὕτω σχετικῶς πρὸς τ' ἀνωτέρῳ εἶναι γνωστὸν ὅτι κατάσκοποι θυσιασθέντες χάριν τῆς Πατρίδος τῶν ὑπῆρξαν κατάλληλοι διὰ τὸ ἔργον τῶν, διότι εἶχον ψυχοσύνθεσιν ἀνήσυχον ρέπουσιν πρὸς τὴν περιπέτειαν καὶ ἐπιτρέπουσαν τὴν δράσιν ὡς κατασκόπο

σαντες διὰ τοῦ πολέμου ἀρχηγοὶ Κρατῶν, ὑπῆρξαν πεπρω-
κισμένοι δι' ἰδιοτήτων οὐχὶ καλοκαγαθίας, ἀλλὰ δι' ἰσχυ-
ρᾶς καὶ ἐντόνου ψυχικῆς δυναμικότητος μὲ ἐμφανῆ τὰ
στοιχεῖα τῆς σκληρότητος.

*
* *

Ὁ πόλεμος συγκείμενος ἐκ τοιούτων, οἷα ἀνωτέρω
ἐξετέθησαν, στοιχείων, εἶναι φαινόμενον οὐ μόνον νοσηρᾶς
καταστάσεως τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ μεταστροφῆς ταύ-
της εἰς μορφήν κοινωνίας, ἣτις ἔπαυσε νὰ διέπηται ὑπὸ τῶν
ἀρχῶν τοῦ πολιτισμοῦ, ἐπομένως κοινωνίας πρωτογόνου.

Ἡ ἐποχὴ ἡμῶν παρέχει πρόσφορον παράδειγμα, ὅτι
οἱ ἄνθρωποι μετέπεσαν εἰς κατάστασιν νοσηρὰν καὶ πρω-
τόγονον στερουμένην παντὸς πολιτισμοῦ.

Τὸ νοσηρὸν τῆς ἐποχῆς μας οὐ μόνον τῆς σημερινῆς,
ἀλλὰ καὶ τῆς προηγουμένης, συνέλαβον καὶ διέγνωσαν
πολλοὶ ἤδη κατὰ τὴν ἔναρξίν της.

Ὁ NIETSCHE γράφει εἰς τὸ ECCO HOMO «θὰ
ἔχωμεν συγκλονισμούς, σεισμικοὺς σπασμούς, μετακίνη-
σιν ὀρέων καὶ κοιλάδων, περὶ τῶν ὁποίων οὐδεὶς οὐδέποτε
ὠνειρεύθη μέχρι τοῦδε. Θὰ γίνουιν πόλεμοι ὅμοιοι τῶν
ὁποίων οὐδέποτε ἔγιναν ἐπὶ τῆς γῆς», εἰς δὲ τὸ ἔργον ὁ
SCHOPENHAUER ὡς παιδαγωγὸς (1874) ἔγραφεν: «Οὐ-
δέποτε ὁ κόσμος ἦτο περισσότερον κόσμος, οὐδέποτε
πτωχότερος εἰς ἀγάπην καὶ ἀγαθότητα. Ἀπὸ μιᾶς ἑκα-
τονταετηρίδος εἰς οὐδὲν ἄλλο εἴμεθα προπαρασκευασμέ-
νοι παρὰ εἰς βαθυτάτους ἐκ θεμελίων συγκλονισμούς τῶν
πάντων. . . . Οὐδέποτε εἴχομεν μεγαλυτέραν ἀνάγκην ἠθι-
κῶν παιδαγωγῶν καὶ οὐδέποτε ἦτο ἀπιθανώτερον νὰ εὐ-
ρωμεν αὐτοὺς κατὰ τοὺς χρόνους καθ' οὓς οἱ ἰατροὶ εἶναι
ἀναγκαιότατοι δηλ. κατὰ τὰς ἐπιδημίας. Αὐτοὶ οὗτοι
εἶναι περισσότερον παντὸς ἄλλου ἐκτεθειμένοι εἰς τοὺς
μεγίστους κινδύνους. . . . Ποῦ εἶναι οἱ ἰατροὶ τῆς νεωτέ-
ρας ἀνθρωπότητος, οἵτινες οἱ ἴδιοι ἴστανται ἐπὶ τῶν πο-
δῶν αὐτῶν τόσοι σταθεροὶ καὶ ὑγιεῖς, ὥστε νὰ δύνανται
νὰ κρατοῦν ὀρθὸν καὶ ἄλλον τινὰ καὶ νὰ τὸν χειραγω-